

J. MILLSTEIN

Állami Zenemű Kiadó
Moszkva, 1956.
Fordította Csopey Éva

LISZT FERENC

1811-1886

ZENEAKADÉMIA
LISZT MŰZEUM
LISZT ÉS AZ OROSZ ZENEKULTURA

J. MILLSTEIN

Állami Zenemű Kiadó
Moszkva, 1956.

LISZT FERENC

1811-1886

LISZT ÉS AZ OROSZ ZENEKULTURA

Liszt kapcsolatai az orosz zenekultúrával közismertek. Attól a pillanattól kezdve, amikor /1839-ben/ Michail Jurjevics Vielgorszki először megismertette őt az orosz népművészettel, élete utolsó napjáig, Liszt állandóan lelkesedett az orosz zenéért, fáradhatatlanul terjesztette Európában. Ő az európaiak egyike, sőt talán az egyetlen személy, aki azonnal - nyíltan és egyenesen - elismerte annak csodálatos jelentőségét már virágzásának kezdeti időszakában. Felismerte Glinka zsenialitását teljes volumenében, nagyra értékelte Dargomizsszki alkotásait, érdeklődést tanúsított Szerov és Sztaszov haladó kritikai tevékenysége iránt. A legnagyobb rokonszenvet tanúsította a "nagy öt" /Balakirev, Borogyin, Muszorgszki, Rimszki-Korzakov, Kjai/ zeneszerzőinek tevékenysége iránt, kutatóan tanulmányozta azok alkotásait, "ebben látva a bátor orosz zenei falanxot", a "nagy mestereket", akik kiváló életenergiával vannak megáldva", akik "egyáltalában nem szenvednek az ideák vérszegénységtől, attól a betegségtől, amely egyes országokban igen elterjedt". A fiatal Glazunovot jó tanácsokkal, meleg, szívből jövő szavakkal fogadta. Az orosz zene utját nemcsak Nyugaton egyengette és védelmezte a maradiak támadásaival szemben, de határozottan ellenezte az orosz társadalom konzervatív köreinek tevékenységét, akik vakon meghajoltak az idegen kultúra előtt és ugyanakkor lenézték az orosz zenekultúrát. Továbbá: csodálatos éleslátással előre látta az orosz zene nagy jövőjét és bátran állította az európai zeneművészet további fejlődésénél a szoros kapcsolatot az orosz kul-

tura fejlődésével. "Oroszország előtt, - mondotta nem-sokkal halála előtt, - több az intellektuális látókör, mint azok a földek, amelyeket még meg kell művelni. Oroszországból újítások érkeznek a tudomány, a művészet és az irodalom valamennyi ágazatába". Valamivel korábban - 1881-ben - őszintén bevallotta Borogyinnak: "Igen, nekünk szükségünk van Önökre - oroszokra; Nekem szükségem van Önökre, én Önök nélkül nem tudok ... Önöknél élő, életáramlat van; Önök előtt jövő áll, itt pedig köröskörül legnagyobbbrészt élettelenség honol". Ugyanezt írja Kjuinak is: Ön tudja, hogy milyen őszintén rokonszenvezek az Ön hazájában jelenleg látható elképesztő zenei fejlődéssel. Idővel ezt jobban fogják értékelni más országok is. Nem fogom ismételni Voltair híres mondását: "Északról most fény hatol hozzánk"; állítom, hogy Oroszországban most olyan zeneszerzők vannak, akik érdemesek a elismerésre".

Tudva azt, hogy Liszt milyen lelkesedést tanusít az orosz zene iránt és érezve, hogy ez a viszonya nem felületes és átmeneti, az orosz zeneművészek megszerették Lisztet mint művészt és mint embert. Nem véletlen, hogy Oroszország nagy zeneszerzői - Muszorgszkij, Borogyin, Balakirev, Rimszkij-Korzakov és mások - Lisztet ötvenedik jubileuma alkalmával nemcsak mint "zseniális zeneszerzőt és előadóművészt üdvözölték, aki kibővítette művészet határait", de mint a zene életéért és fejlődéséért folytatott harc vezérét is". Nem véletlen az sem, hogy ez az üdvözlés az orosz zeneszerzők legélenjáróbb - a "nagy öt" - csoportjából indult ki. Nem véletlen az sem, hogy Sztaszov, a lelkes kritikus-demokrata, aki felfigyelt mindenre, ami valóban új és élenjáró a művészetben, úgy írt Lisztről, mint a "zene valóságos óriásáról" és a "sugárzó naphoz" hasonlította, amely sugaraival "állandóan melegítette, izzásba hozta és hevítette mindazokat, akik közeledtek hozzá" Liszt és a haladó orosz zeneszerzők utjai sokban megegyeztek.

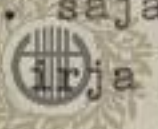
Természetes, hogy Lisztnek az orosz zeneszerzőkhöz fűződő kölcsönös kapcsolatainak történelme, amely különféle művészeti eseményekkel van átítatva, rendkívüli érdeklődésnek örvend. Ebben, - mint középpontban, - össze vannak gyűjtve Liszt legtitkosabb törekvései, gondjai és vágyai, valamint kifejezésre jutnak a XIX. sz.-korabeli orosz művészetnek a feszült harcban fejlődő konkrét sajátosságok.

Személyes életkörülményei Lisztet elég korán összehozták az oroszokkal és ismertté tették nevét Oroszországban. Így, például, már 1824 elején a "Moszkvai Közlemény" hirt ad Lisztről és franciaországi tartózkodásáról. "Itt, - írja egy ismeretlen szerző Párizsból, - tartózkodik most egy 11 éves fiatal magyar, névszerint Liszt; csodálatosan zongorázik és elsősorban azzal válik ki, hogy olyan csodálatos könnyedséggel egyesíti a kifejező erőt, amire ilyen fokon a legkiválóbb virtuózok sem képesek. A legnagyobb művészek izlésének megfelelően ad elő és nem törekszik arra, hogy az adott témát szakadatlanul új és nagy gondolatokkal egészítse ki." A továbbiakban, ugyanebben az orosz sajtóban sok közleményt adnak ki Liszt párizsi és londoni koncertjeiről, valamint opera-szerzeményeiről. Ugylátszik, e közlemények megjelenése Oroszországban egybeesik Liszt első ismeretségeivel / Párizs szalonjaiban / az orosz arisztokrácia egyes képviselőivel; azonban ezek csak véletlen találkozások voltak és Liszt életében nem játszottak különösebb szerepet.

A harmincas években, amikor Liszt egyes országokba látogatott, jelentősen bővült ismeretségeinek köre és találkozásai; egyes ilyen találkozások tartós baráti kapcsolatokká váltak, amelyeket Liszt értékelt és a továbbiakban is fenn akar tartani. Azonban mindezek - elsősorban nagyvilág ismerkedések, ezen találkozások jelentőségét nem kell tulérté-

kelni. A harmincas évek végén, - 1839 tavaszán, - Liszt találkozik Mihail Jurjevics Vielgorszkijjel, az orosz zenekultúra egyik kiemelkedő személyiségével, - és ez az ismeretség jelentette Liszt számára az első igazán jelentős kapcsolatot.

Liszt Rómában találkozott Vielgorszkijjel. Már az első, együtt töltött ~~esték~~, - amelyeket szellemes beszélgetésekkel és a zenei élet kérdéseinek megvitatásával töltöttek, - közel hozták őket egymáshoz és kijelölték baráti kapcsolataik további fejlesztésének útját. Liszt mesélt Vielgorszkiinak az országokban szerzett benyomásairól, játszott Beethoven, Chopin műveiből és lejátszotta saját műveit. Vielgorszki, aki személyesen ismerte Glinkát, Puskind, Gribojedovot, Zsukovszki, Gogolt és másokat, kicserélte véleményét az orosz irodalomra és művészetre vonatkozóan, megismertette az orosz népi énekekkel, valamint a "Cigányok" c. saját operájának egyes számaival.

Ime, így írja a **Liszt Múzeum** ezeket a találkozásokat Liszttel: "Kellemes lesz Önöknek, ha megtudják, hogy - írja rokonainak, - az én cigányaim neki igen tetszettek... C'est neuf, bravo./ Ez újdonság, brávó/. Gyakran felkiáltott és Nyikolajnak, aki ezt mondta neki: comment trouver des choses si novues maintenant /Hogyan lehet ma ilyen frissességre találni? /, ezt válaszolta: mon cher, nous ne sommes que des fiacres / Kedvesem, ami minket illet, mi csupán kocsisok vagyunk /. Ő képzett és tanult. Véleményei csodálatosak, bár néha excentrikusan elmélkedik. Dans la musique je fais plus de cas de la pensée que l'effet./ A zenében én több figyelmet fordítok a gondolatokra, mint a benyomásra!/ Ez fontos, - azonban a szerzőt hibákra és végletekre vezetheti. Én nagyra értékelem, hogy zenei téren ismertette korszakát.

Liszt játékatól Vielgorszki el volt ragadtatva: "Ő a zongoraművészek cárja és mindeztideig ezen a hangszeren senki sem gyakorolt rám ilyen hatást. Sohasem gondoltam, hogy ezen a hangszeren így elő lehet adni Beethoven zenéjét, például

régi szonátáit.

Ezek, ujjai alatt ujjászülettek, bár semmit sem változtat, csupán akkordjait megkétszerezi a fortéban. Oroszországi tartózkodása alatt - az 1842 és 1843 években - Liszt még közelebbi kapcsolatot létesített Vielgorszkijjal. Házában gyakran játszott, de sokszor csak meglátogatta. Vielgorszki a valóságban Liszt idegenvezetője volt a pétervári zenei világban; mindenhová elkísérte, hogy segítse kapcsolatainak kialakulását az orosz zeneművészekkel, művészekkel és írókkal. Ő rendezte Liszt koncertjeinek többségét Péterváron, valamint a tiszteletére rendezett nagyszámu fogadásokat és banketteket. Liszt kétségtelenül teljes bizalommal volt M.J. Vielgorszki iránt, időnként neki elmondta azt, amit senki másnak nem mondott volna el; nemcsak kiváló zeneszerzőnek /zseniális diletánsnak/, hanem "nemeslelkű embernek" tekintette. Liszt ebben nem tévedett. Vielgorszki, annak ellenére, hogy közel állt az udvarhoz és személyesen I. Miklóshoz, nem szennyezte magát álnoksággal, hizelgéssel, sem pedig intrikákkal. Liszt, hogy megköszönje Vielgorszki figyelmességét, transzkripciót készített Vielgorszki - annak idején - népszerű románcainak egyikéből "Szerettelek én" /Liszt ezzel a románcal pétervári megérkezése után ismerkedett meg/.

Liszt a további években is fenntartotta baráti kapcsolatait M.J. Vielgorszki-jel. 1851-ben írta Henzelt Oroszországból Lisztnek: "Mihail Vielgorszki sokszorosan meghajol előtted... Az ő személyében, Te legközvetlenebb barátodat és tisztelődet ismerheted meg." 1856-ban - nem sokkal Vielgorszki halála előtt, - Liszt elküldte Pétervárra szimfónikus zeneműveit, külön felkérte Lenczet, ha "alkalom adódik, adjanak elő ezekből Mihail Vielgorszki grófnak... Liszt a továbbiakban is igen nagyra becsülte az utóbbi véleményét.

Glinka számára Liszt Pétervárra érkezése különösen jelentős volt. Liszt sajátos tapintattal és minden igyekezetével sietett zseniális társának segítségére lenni, aki lehetséges, hogy életének igen nehéz napjait élte. Glinka saját állítása szerint, ő, aki szakított a világi élettel, amikor elvált feleségétől..., - ő az elfelejtett zeneszerző, - ismét megjelent a színen, a főváros szalonjaiban az ismert külföldi művész ajánlásával. Valóban, gyakran látjuk Lisztet Glinkával a pétervári intelligencia és arisztokrácia házaiban. Találkoznak Vielgorszki-nál és Odojevski-nél, Rosztopcsina és Palibina szalonjaiban, vagy Szenkovski-nél. Glinka ezeket írja "Feljegyzéseiben": "Amikor társaságban találkoztunk, - ami gyakran fordult elő, - Liszt mindig arra kért, hogy énekeljem el neki egy - két románcomat. Leginkább kedvelte a "Tüzelő vér" c. románcot. Ő viszonzásképpen Chopin, vagy a divatos Beethoven egy-egy számát adta elő."

Liszt, amikor másodszor érkezett Oroszországba, még jobban összebarátkozott Glinkával és ami igen fontos, még jobban és mélyebben megismerte annak alkotásait. 1843 április 18-án a délelőtti koncert után, amit Rubinyivel adott elő, Liszt este a "Nagy Színházban" meghallgatta "Ruszlán és Ludmillát". Igen megtetszett Glinka operája és nyíltan, szinte demonstratíven fejezte ki lelkesedését, forrón tapsolva a szerzőnek és a művészeknek. "Az előadás kiváló hallgatósága között, - írta a "Lityeraternaja Gazéta", - az első emeleti páholyok egyikében, az irodalom és a zeneművészet kiemelkedő személyeinek kis körében, meg lehetett pillantani egy lelkes arcú sovány fiatalembert..., aki különös figyelemmel kísérte az opera menetét... Könnyű volt benne felismerni az orosz zeneművészet kiváló értékelőjét. Elképzelhető, hogy az orosz közönségre milyen hatást gyakoroltak a helyeslő tapsok. Petrov művészt és Petrova művésznőt, Leonovot, Szemenovát és Tozit kiszólították a nézőtérre, a "Ruszlán és Ludmilla" zeneszerzőjét kétszer szólították.

Liszt figyelmét egyetlen egy hangjegy sem kerülte el és amikor kilépett a színházból arcán csodálat és öröm tükröződött. Különös, hogy az első európai zeneszerző számára az opera nem tűnt h o s s z u n a k és u n a l m a s n a k. Maga Glinka meglepéssel jegyezte meg "Feljegyzéseiben", hogy Liszt végighallgatta az operát és "bizonyára átérezte az összes csodálatos részt". "Ruszlán sok hiányossága ellenére, - írta a továbbiakban Glinka, - Liszt megnyugtatót engem a sikert illetően."

Liszt minden tőle telhetőt megtett, hogy biztosítsa Glinka számára, az ő véleménye szerint, megérdemelt sikert. Mindenütt, ahol megfordult, állandóan hangoztatta az opera csodálatos zenéjét; nem leplezte csodálkozását azzal kapcsolatban, hogy "Ruszlán és Ludmillát" unalmas, érdektelen operának tartják, állhatatosan és bátran hangoztatta véleményét. Így, egy alkalommal Mihail Vielgorszki-jal sétálva a pavlovszki parkban, találkozott I. Miklós bátyjával Mihail Pavlovics Nagyherceggel, aki az udvarban Glinka zenéjének üldözője és becsúszója volt. A Nagyherceg félrehívta Lisztet és megkérdezte: "Liszt, Ön csakugyan zseniálisnak tartja Glinkát? - Liszt azt válaszolta, hogy "ez az ő legmélyebb meggyőződése". Évek múltán Liszt felháborodással emlékezett vissza arra, hogy hogyan viszonyult Mihail Pavlovics, a fenséges herceg, Glinka operájához: " ... emlékszem e g y m e g d ö b b e n t ő k i j e l e n t é s é r e, amit a nagyherceg tett: "Amikor le kell tartóztatnom több tisztemet, elküldöm őket Glinka operáinak meghallgatására".

Az opera zenéjének népszerűsítése érdekében, Liszt ragyogóan átírta a "Csernomor Indulót" és nagy sikerrel adta elő Volweiller fantázia-capricciójával együtt, utolsó pétervári koncertjén.

Glinka annak ellenére, hogy kritikusan viszonyult Liszt zongorajátékához /ami kétségtelenül klasszikus ízlésével és törekvéseivel függött össze/, igen értékelte a

magyar zeneművésznek az ő alkotásaival szemben tanúsított jóleső elismerést és valóban őszinte jóindulatát. Erről tanuszkodnak Glinka önéletrajzi feljegyzéseiből már idézett egyes részletek, valamint több kortársának, többek között Szerovnak és Balakirevnek emlékiratai.

Szerov - többek között azt írta, - hogy Glinka ön-érzetének igen hizelgett, amikor Liszt egyik koncertjén eljátszotta a "Csernomor Indulót" és Volweiller "Lezginka" fantáziáját.

Balakirev rámutatott arra, hogy Liszt mindent megtett, "amit meg tudott tenni, hogy támogassa a mi Glinkánkat" és ezt Glinka is megértette. A továbbiakban: amikor N.F. Findeisen közzétette Glinkáról szóló könyvét, amelyben csak megemlítette Glinka hozzáállását Liszt zongorajátékához, Balakirev határozottan tiltakozott a kérdés egyoldalú megvilágítása ellen. 1907 október 5-én Findenseinnek szóló levelében a következőket írta:

"... Glinka és Liszt ismerettségéről szólva, Ön csak azt említette, hogy Liszt játéka nem elégítette ki Glinkát, akinek zongoraművész ideálja Field volt; azonban Glinka még feljegyzéseiben is arról ír, hogy el van bűvölve Liszt zenei tudásától... Én nagyon jól emlékszem Lisztről szóló megnyilatkozásaira, a beszélgetés izgatott volt a "Ne győ-
törj, kedvesem" trió részéről történt átirással kapcsolatosan, amely megnyerte Glinka tetszését. Ugyanakkor említette Döhler triójának transzkripcióját, amelyet undorító-
nak talált, megemlítette Liszt Csernomori Indulójának transzkripcióját, amelyről mint csodálatos alkotásról nyilatkozott. Elmondta nekem, hogy ki akarta próbálni Liszt partitúra olvasását és a pulpitusra tette a "Ruszlán" bevezető részének partitúráját. Liszt egyáltalán nem ismerve ezt a zenét, lejátszott, mint aki jól ismeri, - helyes kitételeket alkalmazva ott, ahol erre szükség volt, - olyan csodálatos mű-
vészi érzéket tanúsítva, ami csak zseniális személynek adatik meg. Glinkát ez elbűvölte. - Liszt és Glinka kapcsolatai

nem szerepelnek az Ön könyvecskéjében, pedig tény az, hogy "Ruszlán" sikertelensége után, az elfelejtett és nimbuszát vesztett Glinka csak Lisztnek köszönhette, hogy az akkori társadalom visszafogadta és oda, - ahová vengégként Lisztet várták, meghívták Glinkát is, - és ennek nagy jelentősége volt."

Nem véletlen, hogy Glinka szabadon és őszintén cserélte ki véleményét Liszttel; érezte, hogy Liszt személyében önzetlen és igaz baráttra talált.

Liszt tiszteletére Glinka lakásán agglegény estet rendezett, amelyen Arnold tudósítása szerint résztvettek: M.J. Vielgorszki, A.Sz.Dargomizsszki, V.A.Szollogub, A.A.Petrov, K.Volweiler, a Kukolnyikov testvérek, J.K.Arnold, K.A. Bulgakov, A.P.Lodi és mások. Ezen az estélyen, Arnold színesen leírt "Visszaemlékezései" szerint, előadták Glinka alábbi műveit: Ruszlán áriája /énekelte Petrov/, Finna elbeszélése /énekelte Lodi/, Ratmir áriája /énekelte maga Glinka/; az opera partitúrája alapján Liszt eljátszotta a nyitányt, a perzsa kórust és a Csernomor Indulót. Ezután, Vielgorszki a "Régen volt" c. románcát, Bulgakov lejátszotta galoppját /amelyet később Liszt dolgozott át/; később kórusban cigánydalokat énekeltek. Glinka beszédet mondott, amelyben kihangsúlyozta, hogy a világ értelmiségi rétegeinek képviselői egy közös családot alkotnak a "la Bohème" /Cigányországot/, és jelenleg ennek a Cigányországnak a királya nem más, mint Liszt..."

Utoljára Glinka Liszttel 1843 júniusában találkozott bucsuvacsorán A.Kutuzovnál. Ezen az estélyen Liszten és Glinkán kívül, résztvettek K.Brjullo, A.Henzelt, N. Kukolnyik, M. és Sz. Gedenovék, J.Jánenko, N.Norov, P.Nascsoin és mások.

A negyvenes és ötvenes években Glinka gyakran kereste a találkozást Liszttel. Így, 1844 őszén, Párizsból írja anyjának: "Várom Lisztet Spanyolországból, remélem, hogy se-

gitségével közelebb jutok Párizs nagy művészeihez". Kissé később ezeket írja testvérének E.I.Flerinek: "Mint zeneszerző nem látok semmi lehetőséget arra, hogy a legkisebb sikert érjem el Párizsban... a művészek mindenütt résen vannak, mindegyiküknek megvan a maga színháza, saját terme... Várom Lisztet Spanyolországból - ő, tudom, mindig őszintén viseltetett irányomban". 1852-ben Glinka Weimarba készül Liszthez /ahová Liszt gyakran hívta/. Berlinből 1852 júniusában L.I.Sesztakovához írott levelében írja: "Itt három napot szándékozunk tölteni, azután - találkozás Liszttel Weimarban..." Azonban hiába óhajtották ezt mindkét részről, egyik találkozó sem sikerült. Liszt sohasem írt Glinkának leveleket; ugyanakkor Glinka sem fordult levélben Liszthez. Az egyetlen szavak, amelyeket Liszthez írt az az utóirat, amit ahhoz a kollektív levélhez írt, amelyet G.Schlesinger, P.Lindpaitner és Z.Dena írtak Lisztnek: "Mille saluts à l'excellentissime ami" /"Ezer üdvözlét a kiváló barátunknak"/.

Liszt a továbbiakban is tisztelője maradt Glinkának, még annak halála után is. Amikor L.I.Sesztakova javasolta, hogy ajánlják Lisztnek a "Jota Aragonisa nyitány" partitúrát, amelyet az "Iván Szuszányin" és a "Ruszlán és Ludmilla" nyitányokkal együtt adtak ki 1857-ben, röviddel Glinka halála után és kérte erre vonatkozólag Liszt engedélyét, Liszt ezt válaszolta: "Meg szeretném mondani Önnek, hogy milyen mélyen érintett levele, köszönöm, hogy gondolt rám, aki mindig legőszintébb és buzgó tisztelője voltam bátyja ragyogó zsenialitásának, aki annyira megérdemli a dicsőséget már csak azért is, mert mindig felülmúlt bármilyen általános sikert. Köszönöm Önnek azt is, hogy kedvesen azt kívánta, hogy írják nevemet zenekari műveinek egyike alá. Őszinte köszönettel elfogadom megtisztelő javaslatát és számomra örömmel szolgál és kötelességemnek

tartom, hogy a lehetőséghez képest hozzájáruljak Glinka műveinek terjesztéséhez, akivel szemben mindig őszinte és lelkes szimpátiát éreztem...".

Amint Liszt megkapta "Jota Aragonisa nyitány" partitúráját, előadta a weimari szimfónikus koncertek egyikén. Erről írta barátjának, Glinka hódolójának, - V.P. Engelgardtnak, aki közvetlenül vett részt Glinka műveinek kiadatásában: "Köszönetemet fejezem ki Önnek a négy Glinka partitúra megküldéséért, amelyeket az Ön segítségével jelentettek meg; nagy öröm számomra, hogy ezuttal közölhetem Önnek, hogy a "Jotát" éppen most adták elő nagy sikerrel. Már a próba alkalmával a hozzáértő zenészek, akik szerencsémre zenekarunk tagjai voltak, meglepődtek és el voltak ragadtatva attól, hogy ez a csodálatos zenemű milyen finom kontúrokból, izlésesen és művészién van kidolgozva! Milyen csodálatos epizódok, amelyek szellemesen kapcsolódnak a fő motívumhoz... a kolorit milyen finom árnyalatai, amelyek a zenekar különféle hangszínei szerint vannak megosztva!, ... Kezdetől a végéig a ritmikus menetek micsoda bűvölete! Milyen szerencsés meglepetések, amelyek bőségesen adódnak magából a logika fejlődéséből! Itt minden a maga helyén van, simogatja és izgatja a hallást, egy pillanatra sem fárasztva el! Ime, ezt éreztük mi a próbán, és az esti koncert után komolyan elhatároztuk, hogy újra meghallgatjuk ezt a darabot és megismerkedünk Glinka egyéb műveivel"

Liszt egészen halála napjáig megőrizte őszinte szeretetét Glinka művei iránt. 1864-ben ezeket mondta Arnoldnak: "... Önnek igaza van, hogy szereti és lelkesedik az Ön nagy Glinkájáért. Az ő tehetségét még nem eléggé ismerték a külföldiek, de még az oroszok sem. Kövessék Őt, ne hagyják el, Ő a legnagyobb példa Önöknek, - az orosz zenészek számára..." 1879-ben, miután L.I. Szesztakova megküldte a "Ruszlán és Ludmilla" teljes partitúráját, visszaemlékezett arra, hogy fiatal korában mennyire lelkesedett Glinka ze-

negatív formában véleményt nyilvánítani azon jelenségről, akinek nagyságát ő is kiválóan megértette és aki előtt tiszteletteljes csodálkozással meghajolt, jobbnak vélte a hallgatást. A későbbi években, amikor Odolevszkij Weimarban tartózkodott, lehetőség nyílt arra, hogy megismerje Liszt eredeti /szimfónikus és zongorára írt/ műveit. Ő, mint ismeretes, nem vált ezek tisztelőjévé.

Liszt és Odolevszkij között a kapcsolatok változatlanul barátiak és szeretetreméltóak voltak. Erről tanuskodik az a feljegyzés, amelyet Liszt a régi énekek egyik gyűjteményének címjegyzékére írt, ezt 1857-ben Weimarban, Odolevszkijnek adományozta: "Au Principe Wladimir Odolewsky - un ménétrier du XIX siècle son tout dévoué serviteur F.Liszt, Weimar, Février 1857. /Vladimir Odolevszkij hercegnek - F.Liszt - a XIX század vándorló zenésze /vándordalnoka/, az Ön őszinte híve, Weimar, 1857 február hó/. Liszt ezen felirata az orosz kollégával szemben tanusított őszinte **ZENEAKADÉMIA** és mély tisztelettel van áthatva. LISZT MÚZEUM

1843-ban Moszkvában koncertezve Liszt sok íróval és művésszel megismerkedett. Gyakran megfordult N.F.Pavlov és felesége Karolina Pavlova házában /a Rozsgyesztvenszkij sétányon/, - amely a moszkvai irodalmi élet egyik központja volt, ahol éjjel élénk vitákban vettek részt A.I.Herzen, T.N.Granovszkij, P.J. Csaadajev és ellenfeleik - K.Sz. Akszakov, a Kirijev testvérek, A.Sz.Homjakov, S.P. Siverov. Meglátogatta Csaadajevet, egy hétfői napon, amikor egy órától négyig Csaadajev rendszerint, agglegény lakásának szerény dolgozószobájában /a "Novoj Baszmanon"/, fogadást rendezett; találkozott különféle írókkal a moszkvai arisztokrácia házaiban. Lehetséges, hogy Liszt látogatta D.N. Szverbejava és A.P. Elagina irodalmi szalonjait, amelyek azokban az időkben a szabad véleménycsere és az alkotói érintkezés helyei voltak.

zongorista sem ért el. Fielednél előfordult hasonló, de csak könnyed, nem annyira bonyolult fordulatokkal, mint Lisztnél, Lisztnél, akit, ha jobban és igazabban értékelni akarunk, közelebb kell állnunk hangszeréhez és figyelmesen kell hallgatni az általa előadott futamokat: a hangok erejéből és eléggé erős játékból adódik a legtöbb futam, ezért nem mindenki tudja megállapítani, hogy milyen mértékben játszik nehezen. Oroszországban Talberg volt a legjobb zongoraművész, azonban ő mindenkinél jobban igazolta Lisztet, állítva, hogy ő Liszthez hasonlítva - csak tanuló!!

"Mint irodalmár Liszt már régen megismerte a "Zenei Ujságot", melyet korábban Fetisz adott ki, amelyben sok cikke jelent meg, mély zenei és művészeti tudósításokkal, de néha a tapasztalt ujságíró epés megjegyzésével. Sok cikke aláírás nélkül jelent meg és én elfelejtettem hogyan nevezte magát. Ezt fel lehet kutatni. Akin mulatni akar, annak régen rossz! Mint ember végzetlenül meleg és jószívű, nem Harpagon Rubinyi. Liszthez nap mint nap jön a szegények, színészek és az egyszerű koldusok csoportja és ő gazdagon megajándékozta őket... Kedden a német templomban körülbelül 10 ezret gyűjtöttek nevére, pedig csak keveset adott elő az orgonán. Ebben semmi különös nincs: a templomi zene más, mint a mienk - nincs benne ördögüzés! Ő annyira jószívű, hogy ha nem gondoskodnának róla, valószínűleg megfeledkezne magáról. Meg akarta kapni egy-két kinyomatott darabomat. Nálam nincs sok belőlük - nem azért, mert nem lehet kinyomatni, hanem azért, mert azokat senki sem vásárolja és így nem érdemes kiynomatni. Amit pedig kinyomatnak, a legnagyobb-részt Lipcsébe küldik! Azonban ez kívülálló ügy! Elvittem hozzá egyes dalaim gyűjteményét, többek között a "Harangocskát" és a "Cigánydalomat", ezekről ő sohasem hallott. Leült a zongorához és játszani kezdte úgy az énekes részt, mint a kíséretet, olyan természetűen, hogy megdöbbsentem! Nem volt megelégedve a könnyű kísérettel - hozzálátott,

hogy a saját elképzelése szerint játssza, - de hogyan! Bármely koncertező zongoraművész összetörné az ujjait és éveken át gyakorolná - koncertjéig!..."

Nincs kétség afelől, hogy Liszt abban az időben nemcsak Versztovszki dalaival ismerkedett meg, hanem más műfaju alkotásainak egész sorával is; neki imponált Versztovszki állhatatos törekvése a népiességre, érdeklődése a régi poétikus formák iránt, a zenei nyelv demokratizmusa, a "csalhatatlan tekintélyek" ellen folytatott harc, stílusának nemzeti sajátosságai. Azonban, nem rendelkezünk hiteles adatokkal, amelyek lehetővé tennék számunkra, hogy pontosan meghatározzuk Liszt álláspontját e kiváló orosz zeneművész műveire vonatkozólag.

Varlamovval Liszt még közelebbi kapcsolatba jutott, mint Versztovszkivel; rövid barátságukat semmiféle hivatalos kapcsolatok nem befolyásolták. A kortársak arról tanuszkodnak, hogy Varlamov dalai és románcái igen lelkesítették Lisztet és ő gyakran ~~ellenőrizte~~ ^{látogatta} Varlamov házába. Valószínűleg Varlamov románcaiban és dalaiban Lisztet különösképpen vonzotta az orosz ének széleskörű felépítésének metódikája, a könnyen és fesztelenül mozgó, **emocionálisan** őszinte, meleg érzéssel áthatott zene. Sajnálatos azonban, hogy Liszt nem hagyta hátra Varlamov románcainak, vagy dalainak egyetlen egy átiratát sem; még a világszerte ismert "Vörös szarafán" is elkerülte alkotói figyelmét.

Liszt mesterien átdolgozta egyes változataiban egy másik moszkvai /"kegyvesztett"/ zeneszerző művét, **aki** az 1837-1842-es években tartózkodott Moszkvában fél-legális kiküldetésben, és akit 1842-ben I. Miklós száműzött Kolomnába. Ez a dal - a "Csalogány", melynek zeneszerzője Aljábjev, szövegét írta Delviga, nagy népszerűsége tett szert a mindennapi életben, a koncert színpadokon, az operában /mint betétrész/, ez a dal bejárta a világ valamennyi országát.

A "Csalogány" melódiáját vokálisan és hangszeresen sok virtuóz átszerelte; de kétségtelen, hogy Liszt az első helyet foglalja el; ez sokban hozzájárult a dal nagy sikeréhez. Aljabjev, akinek nem sikerült személyesen találkoznia Liszttel, nagyra értékelte Liszt javaslatát. 1842-ben a következő levelet írta M. Bernardnak a zeneműkiadóba: "Volt szerencsém megkapni szívélyes levelét a "Pacsirta" öt példányával, Liszt ur átírásában; igen meg vagyok hatva attól, hogy románcomat érdekelni tudta az olyan híres zeneszerzőt, - mint Liszt ur, - az ő zenéje elbűvölő.

Természetesen Lisztnek Aljabjev "Csalogány"-a iránt kifejezett érdeklődése nem volt véletlen. Azonkívül, hogy a dal melódiájának nagy zenei érdemei voltak /emlékezzünk csak arra, hogy előadásán Csajkovszkij "könnyezett/, Aljabjev azon orosz dalainak" csoportjához tartozott, amelyek többé, vagy kevésbé közel álltak a népi /paraszti és városi/ rétegekhez. AZ ÉNEKAKADEÉMIA LISZT MŰZEUM, többek között az orosz folklór iránt Liszt mindig figyelemmel és szeretettel volt; azt tartotta, amit sok más orosz zeneművész is, hogy a népi jelleg sehol sem nyilvánul meg annyira, mint az ő zenéjében.

Közismert, például, hogy Liszt oroszországi tartózkodása alatt a legnagyobb örömet jelentette számára az orosz énekek meghallgatása. Ezeket játszották és énekelték neki a családok házaiban, valamint külön koncerteken és a tiszteletére rendezett fogadásokon. A moszkvai fogadások egyik ismert kortársa írja: "Közömbösen hallgatta az ismert nyitányokat, amelyeket ő jobban adott elő, mint a világ valamennyi zenekara; azonban amikor sor került az orosz énekekre, minden figyelmét arra irányította. Verte a tak-
tust, visszaverte a hangot mozdulataival; a "nem oly fehér a hó" dallamok számára igen szomorúaknak bizonyultak, ellenben a népdalok dallamai zavarták abban, hogy nyugodtan üljön a széken... Muzikális természete megnyilvánult minden új hangnál..."

Megmondom őszintén: az orosz népzeneét Rimszkij-Korzakov érezte át és értette meg a legjobban. Csodálatos hozzáértéssel jegyezte fel a népdalokat, azok harmonizálását és hangszerelését a daloknak megfelelőeknek tartok /adéquates/.

Röviddel halála előtt Liszt átdolgoz egy orosz népdalt és "Bucsuzóul" címmel az átdolgozást elküldi szeretett orosz tanítványának A.I.Ziloti-nak. A dal valószínűleg az ismert orosz népdal "Oh, te sztyeppém, mozdoki szteppe" egyik változata. Szűk, mérsékelt eszközökkel, de igen kifejezően fejezi ki Liszt a dal melódiáját; érezve közeli halálát, valósággal bucsuzik a szeretett orosz művészettől.

x x x

Oroszország tartózkodása alatt Liszt ismeretséget kötött két fiatal orosz zeneművésszel, akikkel igen közeli, - bár jellegét tekintve, - különféle kapcsolatban állt. Ez a két fiatal zeneművész, akik Liszt első koncert-fellépésein igen lelkesültek, Szerov és Sztaszov voltak; mindketten leveleztek Liszttel és gyakran személyesen találkoztak vele.

Liszt és Szerov kölcsönös kapcsolatai a következőképpen alakultak. 1847-ben Szerov a szimferopoli büntető kamara tisztviselője volt, Liszthez fordult, aki akkor koncertezett Oroszország déli részén, hogy nézze át az általa átdolgozott Beethoven "Coriolanus"hyitányt és közölje véleményét az átírásról. A levéllel együtt Szerov megküldte Lisztnek az említett átíratot is. Liszt Szerovnak Elizavettgrádból válaszolt, utolsó koncertje idején: "Hálás vagyok Önnek, - írta akkor, - hogy Ön szívélyesen emlékezik meg rólam utolsó Pétervári találkozásunk óta és elnézését kérem, hogy én csak ilyen későn válaszolok az Ön igen kedves és érdekes levelére. Az Ön által kifejtett zenei vélemények teljesen azonosak az enyémmel, én már régen foglalkozom ezekkel a gondolatokkal, de most ezekre nem fogok kitérni.

"A"Coriolanus"nyitány, a monumentális fundamentumu /carré par la base/, a maga nemében /suis generis/ hallatlan alkotások egyike, amelyhez hasonló alkotás nem volt és a jövőben sem lesz. Emlékszik Ön Shakespeare "Coriolanusjára"/I.jelenet, I.felvonás/? Ez az egyetlen "pendant", amit én egyetlennek tartok az emberi géniusz megteremtésében. Olvassa át újra a jelenetet és hasonlítsa össze, megfontoltan, mindkét részt. Ön érdemes a művészet nagy élvezeteire, miután olyan lelkesen szolgálja azt. A"Coriolanus"nyitány zongorára történő áttétele jelentős dicsőség, művészi lelkiismeretének és arról tesz tanuságot, hogy Ön hallatlan és türelmes tehetséggel rendelkezik, amire szükség van, hogy jól lehessen teljesíteni az ilyen feladatokat".

Később, - az ötvenes években, - Szerov ismét megküldte Lisztnek elbírálásra, Beethoven utolsó kvartett műveinek átírásait. Liszt helyeselte ezeket az áttételeket, hangsúlyozva, hogy ezek közül egyeseket jobban "nem lehetne áttenni ilyen formában", közölte Szerovval /1858 január 8-i levelében/, hogy az áttételeket elküldte Schottnak, javasolva azok kiadatását. Azonban ez a kiadás, sajnálatos módon, valamilyen oknál fogva nem valósult meg.

Liszt osztozott és melegen helyeselte Szerov sok kritikai nézetét. Többek között, abban a vitában, amely Szerov és Ulibisev között foly Beethovenről, határozottan Szerov oldalára állt. Az "Ulibisev és Szerov" c.cikk, amelyet Liszt 1858-ban jelentetett meg, ékesszólóan bizonyítja ezt; ebben Liszt tiltakozott az ellen, hogy Ulibisev lekicsinyelte Beethovent.

1858-ban Szerov Weimarban Lisztnél vendégeskedett és még közelebbi kapcsolatot létesített a nagy magyar zene-művésszel.

Azonban jellemző az, hogy Liszt és Szerov közeledése inkább általános esztétikai és előadói és nem alkotói

nyilatkozást Lisztről, alkotói tevékenységének lebecsülését. Megnyilatkozások történtek Lisztről az orosz társadalom udvari köreiből, többek között az orosz irodalmárok és zeneszerzők körében is. Már korábban említettük Bulgarin és Szenykovszky sajátos pozícióit, akik dicsőítették Lisztet, de olyanképpen, hogy ezek a dicséretes időnként becsmérletessé váltak. Bulgarin, például, azt mondta, hogy sikereit jelentős mértékben a nőknek köszönheti, Liszt nem tudott egészen az oroszok szívéig hatolni, stb. Semmit sem értve a zenéhez, mégis arra törekedett, hogy lapos és mesterkelt kifejezésekkel kritizálja Lisztet Chopin műveinek interpretációjáért. Ez megvadtította Sztaszovot. Semmiképpen sem tudott meghékelni azzal, hogy a "teljesmértékben udvariatlan Bulgarin dönt abban, hogy ezt, vagy azt hogyan játszotta Liszt", hogy Bulgarin "nyilvánosan merészelte támadni a zseniális zeneszerzőt azért, mert "nem akarta elismeri" ezt, vagy azt a kompozíciót." "Mi ez! - kiáltott fel Sztaszov. - És senki nem ellenkezett!" "ZENEAKADÉMIA" "lanságot és udvariatlanságot".

LISZT MÚZEUM

Szenykovszkij, aki nagyműveltségű személy volt, szerette és értékelte a zenét, de ebben a vonatkozásban nem igen maradt el Bulgarintól. Lisztet dicsérve, titokban igyekezett támadni. Igen, - írta Szenykovszkij, Liszt nagy és zseniális és összehasonlíthatatlan, stb., azonban hiányzik belőle a legfontosabb - nincs benne "lélek", "érzelem"; ő "okos", "mesteri" zongoraművész, aki "hallatlan mesteri tudással" rendelkezik, de nem "költőies".

Ezzel a két irodalmárral nem zárult le azoknak az embereknek a tábora, akik nem tudták, vagy nem akarták értékelni Lisztet érdemeinek és művészetének megfelelően.

Elég, például, megemlítenünk Kukolnyikovot és Afanaszjevet, vagy Damke zenei kritikust és pedagógust, hogy megértsük az adott helyzetet. Kukolnyik még Liszt Oroszországba ér-

kezése előtt azt írta róla, hogy ő a zongoraművészet technikusa, de semmivel sem több"... Talberg és Liszt, - folytatta, - nem ejtették csodálatba a világot. Ezt a gunyos véleményét még a későbbiek folyamán sem változtatta meg, a zongoraművészeti Parnasszusra csak egy fiatal zongoraművészt, - Dreischokot ajánlotta. Afanászjev, aki maga is előadóművész és zeneszerző volt, érthetetlenebb dolgokat írt Lisztről. Például, ki hiszi el Afanászjevnek, hogy "Liszt" /moszkvai koncertjein/ eszeveszetten hibázott úgy az idegen, mint saját szerzeményeiben", vagy azt, hogy elsősorban "tivornyázásokkal és kurizálással" foglalkozott?? "Hát nem világos, hogy ezekben a megnyilatkozásokban rosszul titkolt rosszindulat érződik" Damke korlátolt nyárspolgáriasságában még tovább ment és cikkeket írt, amelyekben minden megengedhető és meg nem engedhető eszközzel arra törekedett, hogy megrágalmazza azt az új irányzatot a művészetben, amelyet Liszt képviselt.

A Lisztről szóló ilyen vélemények, amelyek az orosz zenekulturában megmutatkozó ellenfele folyamatokról tanuskoztak, természetesen, természetesen, Sztaszovban ellenséges érzelmet váltottak ki, a későbbiek folyamán a "nagy öt" ellenfeleivel szemben, akik meg akarták alázni és rágalmazni akarták Lisztet. Az új "orosz iskola ellenfelei" a guny és a támadások célpontjává tett. Liszt valóban az iskola őszinte tisztelője és fáradhatatlan propagálója volt. Ugy tartotta, hogy alkotásaik "művésziek", "figyelmet, hírnevet és sikert" érdemlőek, úgy a "gondolatok gazdagsága és eredetisége", mint a "formakialakítás" szempontjából. Kölcsönös kapcsolatai az iskola képviselőivel - Balakirevvel, Muszorgszkival, Borogyinnal, Rimszkij-Korzakovval, Kjuival - melegek és szívélyesek voltak.

Balakirevet Liszt személyesen nem ismerte. Azonban már a hatvanas években megismerkedett alkotásaival. Az első Balakirev mű, amellyel Liszt megismerkedett a "Lear Király"

Liszt először Pétervárra akkor érkezett, amikor először adták elő /a negyvenes években/ Glinka második operáját a "Ruszlán és Ludmillát" és első alkalommal a "chef-d'oeuvre" nem nyerte meg sem a közönség, sem Miklós cár tetszését, akinek bátyja Mihail Nagyherceg azt mondta, hogy amíg ezt az operát elő fogják adni, a katonai fogda helyett ide fogja küldeni a vétkeket elkövető tiszteket. Teljes volt a sikertelenség, Glinka kétségbeesett és már nem látogatta a társaságot. Liszt mindezt látta, megértette és mindent megtett, amit megtehetett, hogy támogassa mi Glinkánkat. Koncertjein eljátszotta az operából általa éppen átírt "Csernomor Indulót" /Tscherkessen Marsch/ művészi átírást, társaságban megfordulva olyan nyilatkozatokat tett Glinkáról, hogy kezdték mindenhová meghívni és Liszt kedvéért kezdtek tiszteletet tanusítani irányában. Ezt igazolja Glinka saját memoárjaiban.

"A mostani orosz zeneszerzőknek, ha van valamiféle hírnevük Európában, úgyZENEAKADÉMIAZENEAKADÉMIA Lisztnek köszönhetik, mert ő volt az első, aki feléjük fordította a figyelmet és pártfogása alá vette őket, ennek köszönhető, hogy a német zenei fesztiválokon kezdték előadni Borogyin, Rimszkij-Korzakov, Glazunov szimfóniáit, Belgiumban pedig Borogyin, Muszorgszkij, Kjuí és mások műveiből sok orosz koncertet rendeztek, valamint előadták Kjuí-nak a "Kaukázusi fogoly" c. operáját. Mindez csak annak volt köszönhető, hogy Liszt, aki forrón megszerette az új orosz zenét, állandó propagandát fejtett ki".

Balakirev szerint a felsorolt tények eléggé hitelesen bizonyítják, hogy az orosz állami körök "megismerve azokat" "szívélyes fogadtatásban részesítsék ezt a zseniális embert, aki hallatlan zenei érdemei mellett, jelentős szerepet játszik zenekulturánk történetében és annak támogatásában, valamint európai elterjesztésében".

Liszt halála megakadályozta a tervek megvalósítását, amelyekről Balakirev és barátai álmodoztak. A nagy magyar

zeneszerző még az egy két hónapot sem élte meg várt Pétervári utazásáig.

Megkapva az értesítést Liszt haláláról, Balakirev ezeket írta L.I. Sesztákovának: "Az értesítés Liszt haláláról, bár nem volt váratlan, de igen megrázott. Most már teljesen egyedül maradtunk és műveinket már nem fogják előadni a német fesztiválokon. Nagyon köszönöm Önnek a temetésről szóló - tegnap megküldött - újságcikkeket. Én nagyon szerettem volna tudni, hogyan történt a temetés és Ön megérezte ezt a szívből jövő óhajomat. Miután valószínűleg /több mint valószínű/ megtartják második temetését Hazájában - Magyarországon, úgy ebben az esetben el kellene küldenünk a mi, u.n. "körünk" küldöttét és szép ezüst koszorút kellene küldenünk sirjára neveinkkel és orosz felirásokkal". "Liszt, - állapítja meg Balakirev, - az utolsó zseniális ember volt abból a nemes csoportból, amelyhez Chopin, Schuman és Glinka tartoztak."

ZENEAKADÉMIA

Balakirev álláspontját Liszt művészetéről élete végéig megtartotta. Balakirev rendkívüli állhatatossággal folytatta harcát Lisztért - a zeneszerzőért, szavakkal és tettekkel bizonyította, hogy Liszt nem csupán virtuóz zongoraművész volt, hanem k i e m e l k e d ő a l k o t ó, aki új utat nyitott a zeneművészetben. Így, egyik levelében /1900 június/, amelyet Boleszláv Kalenszkynek, a cseh zenei társadalom személyiségének írt, Balakirev ezeket írja: "Önök egyáltalán nem ismerik Lisztet, amikor csak virtuóznak tartják, nem tudva azt, hogy ő mélyen érintve zenéjében az egészen új szférákat, amelyekről mások még csak nem is álmodtak, - zseniális zeneszerző. Ugyanezen levelében Balakirev igen magasra értékelte Liszt "II. Rapszódiaját" /"II. Pensieroso"/ és összehasonlítja Lisztet Beethovennel. "Nézze meg, - írja Kalenszkynek, - az ő "II. Pensieroso"-ját, amelyet Firenzében a Medici siroknál Michelangeló ismert

iszogatva kis pohárákból a bort, órákon át elbeszélgettünk."

Megmaradt Liszt levele A.V.Verescsaginhoz, mely tanúsítja milyen nagy érdeklődést mutatott Liszt az orosz művész alkotásai iránt: "Kedves Verescsagin ur! - írja Liszt, - Nagyon köszönöm az Ön ált küldött fényképet Bátyja csodálatos festményéről. Az Ő "Elfelejtett" c.képe - a héják és varjak komor és nyugtalanító szimfóniája. Mélyen áthat annak hangulata. Legyen szives és közölje bátyjával, hogy igen nagyra értékelem zsenialitását és engedje meg, hogy kifejezzem őszinte tiszteletemet".

Liszt leveleiben sokat ír Verescsaginról C.Wittgensteinnek és mindig nagy lelkesedéssel. Így, például, 1883 január 24-én Budapestről írt levelében a következőket írja: a "Művészek Házában", amely a Zeneakadémia mellett van, kiállították Verescsagin képeit, kb.30-t - "India", "Orosz-török háboru", stb. Ezeket elismerték, vagy többé kevésbé kritizálták a londoni, petersvári, párizsi, berlini stb. kiállításokon. Az eredetiség, bátorság, realizmus és költészet mutatkoznak meg ezeken a festményeken! Ha Ön meg akarja ismer-
 ZENEAKADÉMIA

1883 február 4-i levelével Liszt megküldte C.Wittgensteinnek Verescsagin festményeinek fényképeit, valamint a kiállítás katalógusát és a festő portréját. "Ő, életét kockáztatva tanulmányozta Indiát és Oroszországot".

Jellemző Lisztre, hogy helyesen tudta megérteni és értékelni Antokolszkij és Verescsagin realisztikus irányzatát.

x x x

Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy m i é r t érdekelte Lisztet ennyire az orosz zeneművészet, m i v o n z o t t a ehhez a művészethez.

Liszt szerette az orosz zenei művészetet, mert az kapcsolatban volt a népi művészettel, mert ebben nyilvánult meg elsősorban a nemzeti elem.

Szerette azért, mert benne látta a "bizonyos hajlandóságot" a programmozásra, a fejlődésre, melyre életét szentelte. Tudta, hogy a programmosítás jellemző az orosz zeneszerzőkre, hogy az egész orosz szimfóniai zene - programmuzsika.

Végezetül, Liszt igen szerette az orosz zenét azért, mert az nehéz utat tett meg, nem tartotta be a hagyományos formákat és sablonokat, kidolgozta saját sajátos formáit, -új tartalommal. Liszt azt látta, hogy az orosz zenében új társra talál - a művészet rutinsága és a renyhesség elleni harcban.

Az orosz zeneszerzők és elsősorban az orosz zenei realizmus, jelentős képviselői nagyra értékelték Liszt alkotó elveinek progresszivitását. Szerették kiváló alkotásaiért, jóindulatáért, azért, hogy ellenezte a sablonosságot és hiven ragaszkodott a nagy humanista ideálokhoz. Hajthatatlanul ragaszkodott a zenekari művek konkrét programjához, ahhoz, hogy a zene gazdagítson más művészeteket, az alkotói szabadság, a zeneforma újítói útján. Lisztet az vezérelte, hogy mindez legyen az emberiség boldogságának a létrehozója.

Az idő nem változtatta meg, csak igazolta Liszt alkotói tevékenységén ezen értékelését, amelyeket Balakirev, Borogyin és Sztaszov adtak ki.

Mindenki számára, aki szereti az orosz művészetet, LISZT neve - d r á g a n é v.